ANALYSE RAPPORT

CSRD-assurance: 4 pijlers voor een robuuste aanpak

In het kort Bijna alle grote beursgenoteerde ondernemingen in Nederland pasten vrijwillig de CSRD toe in hun duurzaamheidsverslag over 2024. Dat leverde veel relevante informatie op over hun impact op milieu, mens en maatschappij. OOB-accountantsorganisaties verleenden voor het eerst, met een beperkte mate van zekerheid, assurance over CSRD-duurzaamheidsverslagen. De AFM is positief over de inspanningen van OOB-accountantsorganisaties: er zijn grote stappen gezet. Dit rapport bevat onze inzichten en geeft 4 pijlers mee voor de (verdere) ontwikkeling van een robuuste aanpak voor CSRD-assurance. Kwalitatief goede CSRD-assurance draagt bij aan een betrouwbare, begrijpelijke en consistente duurzaamheidsverslaggeving, zodat gebruikers goed geïnformeerde keuzes kunnen maken.

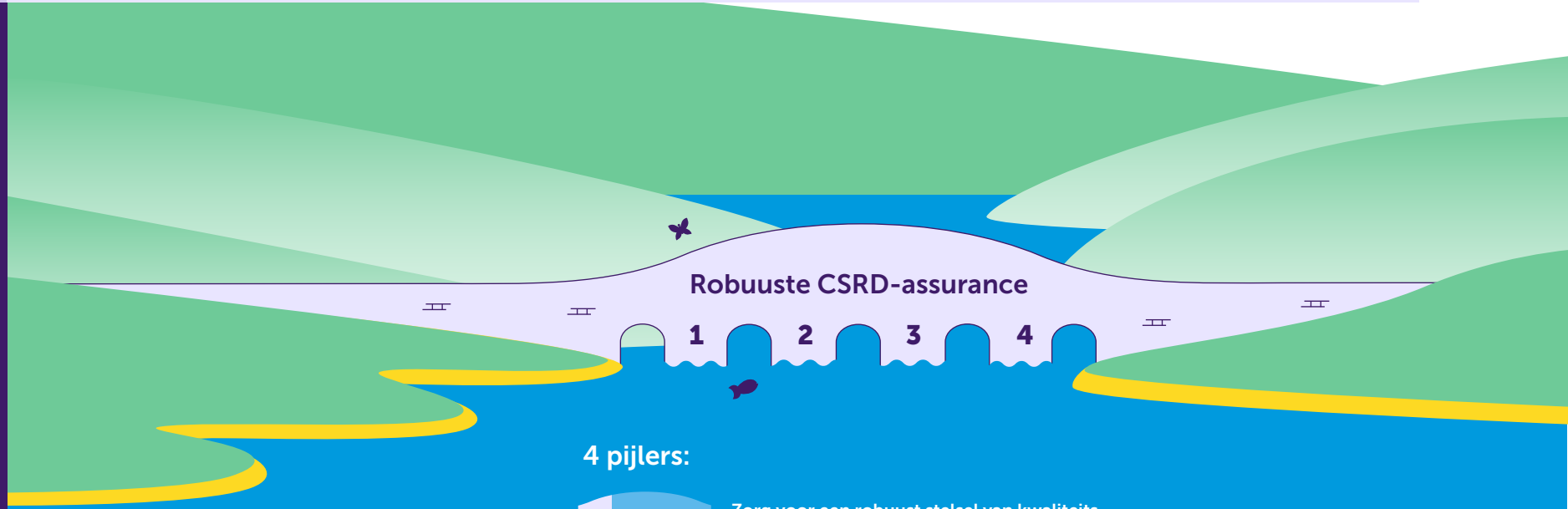

4 pijlers:

1. Zorg voor een robuust stelsel van kwaliteits-beheersing voor CSRD-assurance.
2. Zorg voor een deskundig assurance-team en goed projectmanagement.
3. Begrijp de cliënt en zijn processen voor een goed assurance-plan.
4. Stem de uit te voeren werkzaamheden af op de ingeschatte assurance-risico's en de assurance-materialiteit.

FEBRUARI 2026

AFM

ANALYSE RAPPORT

Inhoudsopgave

1. Inleiding 3

2. Zorg voor een robuust stelsel van kwaliteitsbeheersing voor CSRD-assurance 5

2.1 Het opzetten van een stelsel van kwaliteitsbeheersing is geen sinecure 5
2.2 Zorg voor voldoende capaciteit en deskundigheid 5
2.3 Maak de cliënt- en opdrachtacceptatie specifiek 6
2.4 Ontwikkel een methodologie met bijbehorende werkprogramma's en toelichting 7
2.5 Zet de juiste mix van waarborgen in en zorg voor voldoende ondersteuning van de assurance-teams 8
2.6 Zorg voor een goede PDCA-cyclus om het stelsel van kwaliteitsbeheersing blijvend te ontwikkelen 8

3. Zorg voor een deskundig assurance-team en goed projectmanagement 10

3.1 Stel een deskundig assurance-team samen 10
3.2 Begin op tijd en zorg voor een goede beheersing van de opdracht 10

4. Begrijp de cliënt en zijn processen voor een goed assurance-plan 11

4.1 Zorg voor diepgaand inzicht in de cliënt 11
4.2 Gebruik het verkregen inzicht voor de DMA-beoordeling 11
4.3 Maak assurance-risico's voldoende specifiek 12
4.4 Differentieer in assurance-materialiteit 12

5. Stem de uit te voeren werkzaamheden af op de ingeschatte assurance-risico's en de assurance-materialiteit 13

5.1 Hanteer een professioneel-kritische instelling, een stofkam en een helikopterview voor een goede mix van assurance-werkzaamheden 13
5.2 Het eerste jaar vraagt om meer assurance-werkzaamheden ('eerstejaars-effect') 14

Bijlage: verantwoording 16

AFM

1. Inleiding

Een duurzaamheidsverslag laat zien wat de plek van een onderneming is in de wereld om haar heen.[1] Volgens de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) moeten ondernemingen hun duurzaamheidsverslagen opstellen volgens de Europese Standaarden voor duurzaamheidsverslaggeving (ESRS). Ze moeten accountants vragen daarbij zekerheid te verlenen (CSRD-assurance). Het doel van deze assurance is zekerheid geven over de betrouwbaarheid, begrijpelijkheid en consistentie van duurzaamheidsverslaggeving. Dit helpt beleggers en de maatschappij bij het nemen van goed geïnformeerde beslissingen.

OOB-accountantsorganisaties hebben in 2025 voor de eerste keer assurance verleend bij duurzaamheidsverslagen opgesteld volgens de ESRS. De CSRD is in 2025 nog niet in de Nederlandse wet geïmplementeerd. Toch hebben vrijwel alle grote beursgenoteerde ondernemingen in Nederland over boekjaar 2024 (de eerste golf) vrijwillig hun duurzaamheidsverslagen volgens de ESRS opgesteld. Accountantsorganisaties met een vergunning voor het uitvoeren van wettelijke controles bij organisaties van openbaar belang (OOB-accountantsorganisaties) hebben daarbij CSRD-assurance verleend.

Assurance bij duurzaamheidsverslaggeving verschilt wezenlijk van assurance bij financiële verslaggeving. De CSRD schrijft een beperkte mate van zekerheid voor – lager dan de redelijke mate van zekerheid die vereist is bij assurance bij een wettelijke controle van financiële verslaggeving. Die beperkte mate van zekerheid is niet specifiek voor CSRD; ook bij financiële informatie kan er met een beperkte mate van zekerheid assurance worden gegeven – bij een opdracht voor beoordeling van tussentijdse financiële informatie bijvoorbeeld. Duurzaamheidsverslagen behandelen echter andere onderwerpen. Zo staan er veel verschillende onderwerpen in, met verschillende niet-monetaire eenheden zonder dubbelboekhoudsysteem, vaak met externe informatie die zich richt op de waardeketen, een brede stakeholdergroep en doelen op de korte en lange termijn. Daarmee is er ook vaker sprake van schattingen. Dat kan de CSRD-assurance-werkzaamheden omvangrijker en diepgaander maken.

De AFM vindt het belangrijk dat OOB-accountantsorganisaties de kwaliteit van CSRD-assurance beheersen. Dat betekent in elk geval dat de assurance volgens wet- en regelgeving wordt uitgevoerd, dat er voldoende en geschikte assurance-informatie wordt verkregen en dat bij de duurzaamheidsverslagen een passend assurance-rapport wordt verstrekt. In 2023 hebben wij een verkenning gedaan naar de voorbereiding van de vier grootste OOB-accountantsorganisaties (Deloitte, EY, KPMG en PwC) op het verlenen van CSRD-assurance in 2025. Uit deze verkenning bleek dat nog grote stappen nodig waren in capaciteit, deskundigheid en inrichting van de accountantsorganisaties in voorbereiding op de komst van de CSRD.[2] We zien in het huidige onderzoek dat er op deze drie aspecten grote stappen zijn gezet.

De Omnibusrichtlijn heeft impact op de doorontwikkeling van de CSRD. Door Omnibus wordt de reikwijdte van de ondernemingen die onder de CSRD vallen ingeperkt. Ook is de rapportageverplichting voor grote bedrijven (de tweede golf) en beursgenoteerde mkb-bedrijven (de derde golf) met twee jaar uitgesteld. Zodra de Omnibusrichtlijn is geïmplementeerd, zal de verplichting voor het grootste deel van de tweede golf en de hele derde golf vervallen. Hierdoor neemt de verwachte stijging van het aantal CSRD-opdrachten aanzienlijk af. Dit vraagt bij ondernemingen en accountantsorganisaties om een herziening van strategische keuzes om onder meer capaciteit te laten aansluiten bij de nieuwe afgeslankte reikwijdte van de CSRD.

1 De onderneming en haar plek in de wereld: 3 focuspunten voor CSRD, AFM 2025.

2 CSRD: geen tijd te verliezen! Verkenning toepassing nieuwe regelgeving duurzaamheid in jaarverslag (CSRD) bij beursgenoteerde ondernemingen en accountantsorganisaties, AFM 2023.

Dit rapport laat zien hoe de accountantsorganisaties voor de eerste golf van ondernemingen tot CSRD-assurance zijn gekomen. Bij de zes OOB-accountantsorganisaties (BDO, Deloitte, EY, Forvis Mazars, KPMG en PwC) hebben wij inzicht verkregen in de beheersing van CSRD-assurance in het stelsel van kwaliteitsbeheersing en de uitgevoerde werkzaamheden voor deze eerstejaars CSRD-opdrachten. Het doel van onze verkenning was om inzicht te verkrijgen in de wijze waarop deze accountantsorganisaties de kwaliteit van het verlenen van CSRD-assurance beheersen. Op dossierniveau hebben wij onder meer inzicht verkregen in de werkzaamheden die zijn uitgevoerd op de dubbelematerialiteitsanalyse (DMA) en de uitstoot van broeikasgasemissies. De AFM is positief over de geleverde inspanning door de OOB-accountantsorganisaties om deze CSRD-assurance te verlenen. In ons onderzoek hebben wij voorbeelden gezien dat interventies van de assurance-teams verbeteringen opleverden in de CSRD-verslaggeving, bijvoorbeeld inzake de DMA, correcties op de volledigheid van te rapporteren broeikasgasemissies en het juist toepassen van de ESRS'en. Hieruit blijkt het belang van CSRD-assurance.

De AFM ziet 4 belangrijke pijlers die accountantsorganisaties en de aan hen verbonden accountants helpen om de kwaliteit van CSRD-assurance te beheersen:

1. Zorg voor een robuust stelsel van kwaliteitsbeheersing voor CSRD-assurance.
2. Zorg voor een deskundig assurance-team en goed projectmanagement.
3. Begrijp de cliënt en zijn processen voor een goed assurance-plan.
4. Stem de uit te voeren werkzaamheden af op de ingeschatte assurance-risico's en de assurance-materialiteit.

Deze pijlers zijn ook bij de wettelijke controles van belang. Het is belangrijk deze concreet te maken voor CSRD-assurance. Deze vier pijlers vormen de basis van dit rapport. Per pijler delen wij in de volgende hoofdstukken onze observaties over de manier waarop de OOB-accountantsorganisaties hun stelsel van kwaliteitsbeheersing voor CSRD-assurance hebben ingericht, en hoe zij in 2025 CSRD-assurance hebben verleend. We hebben voorbeelden opgenomen, ter inspiratie voor de sector om (verder) te werken aan een goede aanpak van CSRD-assurance-opdrachten. Wij moedigen accountantsorganisaties aan om de positieve lijn van een robuuste aanpak voort te zetten, met behulp van de inzichten in dit rapport.

2. Zorg voor een robuust stelsel van kwaliteitsbeheersing voor CSRD-assurance

CSRD-assurance vraagt om een passend stelsel van kwaliteits-beheersing om de kwaliteit van CSRD-opdrachten te waarborgen. Het belang om maatregelen structureel te borgen in het stelsel van kwaliteitsbeheersing neemt toe naar mate er meer CSRD-opdrachten worden uitgevoerd.

2.1 Het opzetten van een stelsel van kwaliteits-beheersing is geen sinecure

Een goed ontwerp is essentieel voor het opzetten van een stelsel van kwaliteitsbeheersing voor CSRD-opdrachten. Uitgangspunt voor het ontwerp kan zijn de structuur van het stelsel van kwaliteits-beheersing voor wettelijke controles. Deze structuur kan vervolgens specifiek voor CSRD-opdrachten worden gemaakt. De meeste accountantsrganisaties hebben voor de implementatie van CSRD-assurance een stuurgroep ingesteld. Zo'n stuurgroep is betrokken bij de ontwikkeling van beleid en bij strategische keuzes over het verlenen van CSRD-assurance. Ook hebben de meeste accountantsorganisaties ESG-panels of werkgroepen voor de verdere uitwerking van dat beleid en voor de ondersteuning van de assurance-teams.

2.2 Zorg voor voldoende capaciteit en deskundigheid

In ons onderzoek 'CSRD: geen tijd te verliezen!' van 2023, hebben we benadrukt dat het belangrijk is dat accountantsorganisaties tijdig beschikken over voldoende capaciteit en deskundigheid om CSRD-assurance te kunnen verlenen.[3] Uit ons huidige verkennend onderzoek blijkt dat de destijds betrokken accountantsorganisaties op het gebied van capaciteit en deskundigheid een flinke slag hebben gemaakt. Wij zijn positief over deze inspanning.

Alle accountantsorganisaties geven aan dat hun verantwoordelijke accountants en medewerkers over voldoende vakbekwaamheid beschikken. Ze geven aan dat de assurance-teams tijdig een ver-plicht CSRD-curriculum hebben gevolgd. Dit curriculum was veelal afgestemd op het functieniveau. CSRD-gerelateerde accreditaties worden centraal geregistreerd en gemonitord. De verantwoordelijk accountants en medewerkers leren ook door betrokkenheid bij CSRD-opdrachten en door informele overleggen. Daarnaast leren teams van elkaar, onder meer door intervisies die de accountantsorganisaties faciliteren. Daarin worden ervaringen gedeeld over obstakels, dilemma's en leerpunten. Via nieuwsberichten blijven ze op de hoogte van de laatste (vaktechnische) ontwikkelingen.

Alle accountantsorganisaties geven aan dat zij over voldoende deskundigen beschikken. De meeste accountantsorganisaties beschikken over de benodigde deskundigen, en anders zijn er afspraken gemaakt over het inschakelen van externe deskundigen. Ook hebben de meeste accountantsorganisaties een overzicht van (interne) deskundigen. Mede gezien de aard van de onderwerpen waarover CSRD-assurance wordt afgegeven, zal vaker een andere expertise nodig zijn in vergelijking met een wettelijke controle. Wij vinden het belangrijk dat voldoende expertise intern dan wel extern beschikbaar is, die aansluit bij de uit te voeren CSRD-opdrachten.

Alle accountantsorganisaties geven aan dat zij over voldoende capaciteit beschikten om voor de eerste golf van ondernemingen CSRD-assurance te verlenen. Er werd een grote stijging verwacht in de benodigde capaciteit voor de tweede golf van ondernemingen; accountantsorganisaties waren daarvoor al aan het opschalen. Het aantal CSRD-opdrachten zal echter veel minder stijgen, als gevolg van de Omnibusrichtlijn. Dit heeft impact op het herijken van strategische

3 CSRD: geen tijd te verliezen! Verkenning toepassing nieuwe regelgeving duurzaamheid in jaarverslag (CSRD) bij beursgenoteerde ondernemingen en accountantsorganisaties, AFM 2023.

keuzes, zoals de benodigde capaciteit en het bepalen wie opgeleid wordt voor CSRD-opdrachten. Waar voorheen het plan was om de hele assurance-praktijk op te leiden, kan er nu voor worden gekozen om de werkzaamheden te beleggen bij een team van specialisten, om zo de kennis en ervaring te waarborgen.

Accountantsorganisaties geven aan dat zij de inzet van capaciteit en de voortgang van CSRD-opdrachten monitoren. De wijze waarop verschilt, net als de sturingsinformatie die dit oplevert. Het is belangrijk om de inzet van capaciteit zowel individueel als in totaliteit, maar ook over de tijd te monitoren. Als één opdracht schuift in de tijd, dan is dat mogelijk nog goed op te vangen. Dat wordt lastiger als het gaat om een groter aantal opdrachten. Accountantsorganisaties geven hierbij aan dat verantwoordelijk accountants en medewerkers niet op te veel opdrachten tegelijk worden ingepland om flexibiliteit in te bouwen.

Ter inspiratie: een dashboard kan helpen bij het monitoren van CSRD-opdrachten
Een accountantsorganisatie maakt met behulp van een dashboard regelmatig een analyse van de geplande versus gemaakte uren over alle CSRD-opdrachten heen. Hiermee wordt zowel op individueel als totaalniveau inzicht verkregen in de voortgang en mogelijke knelpunten, zodat er tijdig opvolging kan worden gegeven.

2.3 Maak de cliënt- en opdrachtacceptatie specifiek

Alle accountantsorganisaties hebben de cliënt- en opdracht-acceptatie-procedures (hierna: CEAC-procedures) aangepast voor CSRD-opdrachten. De bestaande CEAC-procedures voor wettelijke controle-opdrachten worden als basis gebruikt en uitgebreid met specifieke aandachtspunten voor CSRD-opdrachten. Zo betrekken sommige accountantsorganisaties een ESG-specialist in het CEAC-proces. Bijvoorbeeld voor de inschatting of een deskundige moet worden betrokken als een onderneming rapporteert over specifieke en complexe materiële onderwerpen.

Ter inspiratie: specifieke CSRD-vragen ondersteunen de afwegingen bij de opdrachtacceptatie
Een accountantsorganisatie heeft voor CSRD-opdrachten een specifiek CEAC-formulier ontwikkeld. Hierin zijn specifieke CSRD-vragen - bijvoorbeeld ten aanzien van materiële onderwerpen - opgenomen. Dit helpt om een goede inschatting te kunnen maken van de complexiteit van de opdracht en ook van de benodigde tijd, ervaring en middelen om de opdracht te kunnen uitvoeren. Het formulier vraagt om een expliciete vastlegging van de overwegingen daarover, zoals over het inschakelen van ESG-deskundigen. ESG-gespecialiseerde teamleden zijn betrokken bij het opstellen en het beoordelen van het formulier. Deze manier van werken zorgt voor een professioneel-kritische en consistente uitvoering van de CEAC-procedures.

Alle accountantsorganisaties hebben de CSRD-opdrachten voor de eerste golf van ondernemingen in de hoogste risicocategorie ingedeeld. De primaire redenen hiervoor zijn dat de betrokken ondernemingen organisaties van openbaar belang (OOB's) zijn en dat bij deze ondernemingen voor de eerste keer CSRD-assurance wordt verleend. Voor de tweede golf van ondernemingen moeten de meeste accountantsorganisaties nog criteria ontwikkelen om het risico van de CSRD-assurance-opdracht in te schatten. De risicocategorie is een belangrijke parameter om te bepalen welke kwaliteitswaarborgen worden ingezet.

De meeste accountantsorganisaties voeren zowel de CSRD-assurance als de wettelijke controle uit voor dezelfde cliënt, al zien wij dat het ook mogelijk is om alleen de CSRD-assurance te verlenen. In dat laatste geval zijn aanvullende beoordelingen noodzakelijk als onderdeel van de CEAC. De complexiteit van de beoogde cliënt en de impact op de effectiviteit en efficiëntie van de assurance-opdracht zijn voorbeelden van zulke beoordelingen. Ook moet worden overwogen welke randvoorwaarden nodig zijn om een adequate afstemming mogelijk te maken met de externe accountant, die verantwoordelijk is voor de wettelijke controle.

De AFM ziet een bedreiging voor de onafhankelijkheid als gevolg van zelftoetsing wanneer niet-controlediensten worden verleend die van invloed zijn op het duurzaamheidsverslag. Hiervan kan bijvoorbeeld sprake zijn als er advies wordt gegeven over het ontwikkelen van de DMA. Voor de eerste golf van ondernemingen speelt dit veelal niet vanwege een verbodsbepaling vanuit de wettelijke controle bij OOB's op het verlenen van niet-controlediensten. Voor de tweede golf van ondernemingen kunnen de meeste accountantsorganisaties hun onafhankelijkheidsbeleid nog verder concretiseren om adequaat bedreigingen te identificeren en maatregelen te nemen.

2.4 Ontwikkel een methodologie met bijbehorende werkprogramma's en toelichting

Alle accountantsorganisaties hebben een methodologie ontwikkeld met bijbehorende werkprogramma's en toelichting voor CSRD-assurance. Dit is veelal op internationaal niveau ontwikkeld en daarna aangevuld voor Nederland. Dit laatste om te voldoen aan specifieke Nederlandse regelgeving, zoals de nadere voorschriften controle- en overige standaarden (NV COS) 3810N.

Alle accountantsorganisaties hebben uitgebreide werkprogramma's opgesteld voor de beoordeling van de DMA. De DMA vormt de basis van de duurzaamheidsverslaggeving. Daarom is een goede beoordeling daarvan heel belangrijk. De DMA-werkprogramma's ondersteunen de assurance-teams in de uitvoering en vastlegging van de beoordeling. In deze werkprogramma's staan alle relevante ESRS-vereisten, met een uitgebreide toelichting. Ook is vaak een tabel opgenomen voor de vastlegging van de gestelde vragen en andere belangrijke discussies met de cliënt.

Wij zien verschillen in de manier van inschatten en vastleggen van de risico's. Wij vinden het belangrijk dat de inschatting voldoende specifiek wordt gemaakt en dat tendenties worden onderkend – dit om richting te geven aan de invulling van het assurance-plan. De meeste accountantsorganisaties gebruiken daarvoor beweringen. Daarnaast hebben sommige accountantsorganisaties standaard het risico van *management override of control* en/of het risico op fraude (bijvoorbeeld als gevolg van *greenwashing*) opgenomen in de risico-inschatting – welke dan door het assurance-team specifiek worden gemaakt voor de cliënt in kwestie.

Ter inspiratie: samenvattende overzichten helpen bij het hanteren van een helikopterview
Bij een accountantsorganisatie faciliteert het dossier dat wordt vastgelegd wat de onderkende risico's inhouden en aan welke beweringen deze risico's zijn gekoppeld. Op basis daarvan wordt het risico ingeschaald. Als alle stappen zijn doorlopen, wordt in het dossier automatisch een samenvattend scherm gegenereerd dat laat zien hoe de risico-inschatting en de geplande assurance-werkzaamheden per thema met elkaar samenhangen. Dit helpt het assurance-team om met een professioneel-kritische instelling te beoordelen of het assurance-plan als geheel geschikt is.

Wij zien verschillen in de wijze van het bepalen en vastleggen van de materialiteit. De materialiteit wordt op verschillende niveaus bepaald, zoals per onderwerp of per KPI, met inachtneming van kwalitatieve en kwantitatieve factoren. Daarnaast zien wij verschillende bandbreedtes voor het bepalen van het materialiteitspercentage. Wij vinden het vooral van belang om professioneel-kritisch te bepalen welke materialiteit op welk niveau passend is voor de betreffende cliënt en overwegingen hierbij goed vast te leggen.

Wij zien verschillen in de diepgang en vastlegging van de opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordeling (OKB). De werkprogramma's van sommige accountantsorganisaties schrijven expliciet voor welke onderdelen van de CSRD-opdracht minimaal moeten worden beoordeeld. Soms bevatten de werkprogramma's voorbeelden van vragen die een OKB'er aan het assurance-team kan stellen. Sommige accountantsorganisaties stimuleren een OKB'er om zijn overwegingen en materiële discussies expliciet te documenteren. Het goed vastleggen van de werkzaamheden en de overwegingen van de OKB'er vinden wij van belang.

Alle assurance-rapporten zijn gebaseerd op de template van de NBA en bevatten één of meer paragrafen ter benadrukking van aangelegenheden. De gebruikte paragrafen ter benadrukking van aangelegenheden verschillen, ook in de mate waarin deze specifiek zijn gemaakt voor de betreffende CSRD-assurance opdracht.

Bij de meeste accountantsorganisaties zijn veel werkprogramma's opgemaakt in MS Excel en MS Word. Alle accountantsorganisaties faciliteren de documentatie van de CSRD-opdrachten in hun dossiers. De mate van automatisering verschilt. Het kan gaan om het genereren van relevante werkstappen voor werkzaamheden die uitgevoerd moeten worden. Maar ook om het geven van overzichten voor de beoordeling van de volledigheid, consistentie en geschiktheid van het assurance-plan en de uitkomsten van assurance-werkzaamheden. Automatisering kan de kwaliteit van de assurance-werkzaamheden in positieve zin beïnvloeden; het kan zorgen voor het efficiënter doorlopen van de stappen in het assurance-proces. De AFM moedigt de accountantsorganisaties aan om verdere stappen te zetten in automatisering.

2.5 Zet de juiste mix van waarborgen in en zorg voor voldoende ondersteuning van de assurance-teams

Alle accountantsorganisaties hebben een OKB ingezet. Volgens de accountantsorganisaties moet een OKB'er een verplicht CSRD-curriculum hebben gevolgd. Door het stellen van kritische vragen levert een OKB'er - volgens de assurance-teams - een waardevolle bijdrage aan de kwaliteit van de CSRD-assurance. In ons onderzoek zien wij in de meeste CSRD-opdrachten dezelfde OKB'er voor de CSRD-opdracht en de wettelijke controle. Teams geven aan dat de OKB'er zo aandacht kan schenken aan de connectiviteit tussen de financiële verslaggeving en het duurzaamheidsverslag. Ook is dit efficiënter, geven teams aan. Waar nodig is specifieke ESG-expertise aan het OKB-team toegevoegd. Het meenemen van connectiviteit en het toevoegen van benodigde ESG-expertise aan de OKB-functie moedigen we aan.

Alle accountantsorganisaties hebben verplichte consultaties veelal gebaseerd op het consultatiebeleid van de wettelijke controle. Consultaties zien wij vooral bij aangepaste assurance-rapporten; het consultatiebeleid bevat nog weinig verplichte consultaties op CSRD-specifieke onderdelen. Bij sommige accountantsorganisaties is het verplicht om te consulteren bij de opdrachtbevestigingen en/of op de aanvaardbaarheid van entiteit-specifieke criteria.

Wij zien ook veel andere ondersteuning door accountantorganisaties voor het versterken van de professioneel-kritische instelling en vakbekwaamheid binnen de assurance-teams. Het is aan de accountantsorganisatie om te bepalen wat een gepaste ondersteuning is. Dit is afhankelijk van de situatie en omstandigheden. Voorbeelden hiervan zijn:

- Faciliteren van informele consultaties;
- Inzetten van DMA-experts;
- Geven van coaching aan de assurance-teams over de uitvoering van assurance-werkzaamheden en de vastlegging hiervan;
- Faciliteren van calls met alle betrokken CSRD-assurance-partners voor laagdrempelige afstemming tijdens de uitvoering van de opdrachten;
- Uitvoeren van thema-gerichte beoordelingen over verschillende dossiers heen; en
- Laten uitvoeren van een ESRS-review door verslaggevingsexperts.

2.6 Zorg voor een goede PDCA-cyclus om het stelsel van kwaliteitsbeheersing blijvend te ontwikkelen

Alle accountantsorganisaties geven aan dat het curriculum, de methodologie, de werkprogramma's en de checklists worden verfijnd; basis is ontwikkelingen in wet- en regelgeving en ervaringen vanuit het eerste jaar. Bij de doorontwikkeling van het stelsel van kwaliteitsbeheersing zien wij drie belangrijke aandachtspunten. Ten eerste de door de Omnibusrichtlijn herziene reikwijdte en het aangepaste tijdstip van inwerkingtreding van de rapportageverplichtingen; ten tweede de impact van herziene en vereenvoudigde concepten voor de ESRS; en ten derde de implementatie en doorontwikkeling van

International Standard on Sustainability Assurance (ISSA 5000), wanneer die NV COS 3810N gaat vervangen. Wat ook bijdraagt aan de verdere doorontwikkeling, is het ophalen van rode draden uit de ingezette waarborgen, inclusief andere ondersteuning, en ervaringen vanuit de assurance-teams van de eerste CSRD-opdrachten. Accountantsorganisaties heroverwegen welke accountants en medewerkers CSRD-opdrachten gaan uitvoeren als gevolg van de Omnibusrichtlijn. Ook wordt het curriculum herzien op onder meer de nieuwe ESRS-standaarden. Sommige accountants-organisaties gaan de methodologie op elementen heroverwegen, aanvullen of verfijnen op basis van de ervaringen uit het eerste jaar, bijvoorbeeld voor het bepalen van de materialiteit. Daarnaast worden templates doorontwikkeld; ze worden op onderdelen specifieker gemaakt en doublures worden eruit gehaald.

Voor de komende jaren moeten sommige accountantsorganisaties de criteria voor de inzet van kwaliteitswaarborgen doorontwikkelen. In het eerste jaar zagen we bij alle accountantsorganisaties de inzet van veel verschillende waarborgen en andere ondersteuning. Voor de komende jaren moeten accountantsorganisaties blijvend evalueren wanneer welke waarborg of ondersteuning effectief is. Vooral voor CSRD-opdrachten bij de tweede golf van ondernemingen.

3. Zorg voor een deskundig assurance-team en goed projectmanagement

3.1 Stel een deskundig assurance-team samen

Assurance-teams combineren financiële en duurzaamheids-deskundigheid. Alle teamleden volgen een verplicht CSRD-curriculum. Teams bestaan ook veelal uit ESG-specialisten en leden van het wettelijke controleteam. Vaak is één accountant verantwoordelijk voor beide opdrachten, ondersteund door een ervaren ESG-partner of manager. Volgens de teams versterkt deze mix elkaar bij werkzaamheden zoals de (fraude)risicoanalyse, het begrijpen van de cliënt en het beoordelen van de connectiviteit tussen financiële en duurzaamheidsinformatie. Waar specifieke kennis in de teams ontbreekt worden deskundigen ingezet, zo liet onze verkenning zien. Bijvoorbeeld voor complexe berekeningen van broeikasgasemissies. De AFM vindt het voor de kwaliteit van de assurance belangrijk dat er een deskundig assurance-team wordt samengesteld. We zien hier veel goede voorbeelden van.

3.2 Begin op tijd en zorg voor een goede beheersing van de opdracht

Een tijdige start en goed projectmanagement zijn belangrijk voor regie en kwaliteit. Sommige assurance-teams begonnen al in 2023 met het beoordelen van het DMA-proces. Andere direct na opdrachtverlening, meestal vóór de zomer van 2024. Dit gaf ondernemingen de tijd om waar nodig aanvullende datapunten te verzamelen op basis van feedback van de teams. De eerste concepten van de duurzaamheidsverslaggeving werden vaak in het derde of vierde kwartaal van 2024 beoordeeld. Hierdoor konden de teams over de verslaggeving tijdig feedback geven en aandachtspunten afstemmen met de cliënt. Flexibele planning, actieve monitoring en nauwe betrokkenheid van de cliënt zijn volgens de teams cruciaal. De assurance-teams geven aan dat een geïntegreerd rapportageteam met ESG- en rapportage-expertise bij de client helpt bij de tijdige en beheerste uitvoering van de opdracht.

4. Begrijp de cliënt en zijn processen voor een goed assurance-plan

4.1 Zorg voor diepgaand inzicht in de cliënt

Alle assurance-teams geven aan dat inzicht in de cliënt en de materiële onderwerpen waarover wordt gerapporteerd, essentieel is. Het benodigde inzicht in de cliënt is voor een deel anders dan het inzicht dat nodig is voor de wettelijke controle. Dit komt onder meer omdat CSRD-assurance over andere onderwerpen gaat, maar ook omdat (meer) inzicht in de waardeketen en de brede stakeholdergroep noodzakelijk is. Er is daarnaast geen sprake van een dubbelboekhoud-systeem. De accountant moet inzicht verkrijgen in de volwassenheid van de interne beheersing bij de cliënt. Dat gaat onder meer over het proces van verzamelen, verwerken en beheren van duurzaamheids-gegevens tot aan de rapportage hierover. De interne beheersing is veelal minder volwassen dan voor financiële informatie. Daarnaast is de duurzaamheidsinformatie vooralsnog minder robuust; het is vaak beperkter beschikbaar, afkomstig van derden en bevat meer schattingen. Dit vraagt om een professioneel-kritische instelling. We zien verschillen tussen de teams in de diepgang van de werkzaam-heden en de vastlegging hiervan. Ondersteuning vanuit de organisaties kan helpen om consistentie in de diepgang en vastlegging te waar-borgen, bijvoorbeeld door het verstrekken van specifieke guidance.

4.2 Gebruik het verkregen inzicht voor de DMA-beoordeling

Kritisch beoordelen van het DMA-proces en uitkomsten is cruciaal. Wij zien dat de meeste assurance-teams zich niet alleen richten op het begrijpen van het proces. Maar ook dat zij actief het management uitdagen op de uitkomsten, vooral rond de materialiteitsgrens. Dat geeft invulling aan een professioneel-kritische instelling. Door scenario-analyses, stand-back-sessies, benchmarking met peers en het toetsen aan stakeholdersverwachtingen, maken zij een genuanceerde en onderbouwde beoordeling van het proces en de uitkomsten. Deze aanpak is belangrijk voor de kwaliteit van de duur-zaamheidsverslaggeving en de daarbij verleende assurance, zeker voor een eerste jaar.

Ter inspiratie: het opstellen van een verwachting vermindert kans op biases

Een assurance-team heeft vóórdat zij de DMA van de cliënt had ontvangen, zelf een verwachting opgesteld over de impact, risico's en kansen (IRO's) en materiële onderwerpen. Basis van deze verwachting was cliënt- en sectorkennis en desktopresearch. Vervolgens beoordeelde het team het proces en de uitkomsten van de dubbelematerialiteitsanalyse van de cliënt, en vergeleek die met haar eigen verwachtingen. Het team heeft haar overwegingen en de beoordeling gedetailleerd in het dossier vastgelegd, inclusief de aan de cliënt gestelde vragen en opvolging daarvan. Het wer-ken met een eigen verwachting vermindert biases als de anchoring bias, confirmation bias en het halo effect. De anchoring bias is een denkfout waarbij mensen onbewust te veel leunen op de eerste in-formatie die ze krijgen, en van daaruit verder redeneren — zelfs als die eerste informatie toevallig, incompleet of niet het belangrijkste is. Confirmation bias is de neiging om enkel informatie te zoeken en selecteren die bestaande overtuigingen ondersteunt. Het halo-effect is dat informatie positiever wordt beoordeeld, omdat er een positief beeld is van de cliënt. Deze biases vergroten het risico dat er onvoldoende kritisch wordt gekeken naar de verkregen DMA-informatie van de cliënt.

4.3 Maak assurance-risico's voldoende specifiek

Specifieke assurance-risico's helpen bij het maken van een goed assurance-plan. De meeste assurance-teams geven aan dat het formuleren van assurance-risico's op basis van beweringen (ook al is dit niet verplicht op basis van NV COS 3810N) helpt om duiding te geven aan tendenties en bij het bepalen van de aard en omvang van de assurance-werkzaamheden, om de geïdentificeerde risico's te adresseren. We zien dat risico's doorgaans per overkoepelend onderwerp worden vastgesteld. Maar waar nodig worden ze verder gespecificeerd op het niveau van een verplichte toelichting of KPI. Dit om de relevantie en scherpte van de beoordeling te vergroten.

Ter inspiratie: een risicomatrix helpt om assurance-risico's te visualiseren

Een assurance-team heeft een risicomatrix opgesteld op basis van de beschikbare kennis van de cliënt en haar processen. Vervolgens heeft het team de matrix bijgesteld en verfijnd met de inzichten uit de werkzaamheden. Dit om inzicht te krijgen in de cliënt en haar processen. Het team geeft aan dat het opstellen van zo'n risicomatrix helpt bij het verkrijgen van een totaaloverzicht en bij het beoordelen van de volledigheid van de ingeschatte assurance-risico's.

4.4 Differentieer in assurance-materialiteit

Wij zien verschillen in de manier waarop de assurance-teams de materialiteit vaststellen. De criteria van de methodologie van de accountantsorganisatie worden door de teams als basis genomen. Maar wij zien soms ook verschillen in de toepassing van de criteria en de vastlegging van de overwegingen per assurance-team. Veel teams verlagen de assurance-materialiteit bij onderwerpen waarvoor een verhoogd risico is onderkend. Bijvoorbeeld wanneer een KPI gekoppeld is aan bestuurdersbeloning. Bij het bepalen van de hoogte en differentiatie in de assurance-materialiteit, moeten de teams ook rekening houden met de impact op de informatiebehoeften van een brede stakeholdersgroep. Bij sommige teams zien wij de beoordeling van deze impact terug in de onderbouwing van de hoogte en differentiatie van de assurance-materialiteit.

5. Stem de uit te voeren werkzaamheden af op de ingeschatte assurance-risico's en de assurance-materialiteit

5.1 Hanteer een professioneel-kritische instelling, een stofkam en een helikopterview voor een goede mix van assurance-werkzaamheden

Een professioneel-kritische instelling is essentieel voor het bepalen van de aard en diepgang van de werkzaamheden. De assurance-aanpak moet per opdracht worden afgestemd, rekening houdend met de ingeschatte risico's en de assurance-materialiteit. De assurance-teams kunnen nagaan op welke controle-informatie uit de wettelijke controle zij kunnen voortbouwen. Controle-informatie over inkoop-volumes uit de wettelijke controle kan bijvoorbeeld worden gebruikt als basis voor het opstellen van verwachtingen voor cijferanalyses van broeikasgasemissies. Kritisch denken is ook nodig bij het bepalen van de omvang van deelwaarnemingen, bij de heruitvoering van berekeningen en de aansluiting van de gerapporteerde duurzaamheids-informatie met de onderliggende documentatie en brondata.

Voor de eerste golf van ondernemingen zien wij bij de assurance-teams een focus op gegevensgerichte werkzaamheden. Alle assurance-teams beoordelen de volwassenheid van de interne beheersomgeving om te bepalen of extra werkzaamheden nodig zijn. Een onvolwassen beheersomgeving leidt vaak tot meer of grotere deelwaarnemingen. In ons onderzoek hebben wij niet gezien dat de assurance-teams steunden op de werking van interne beheersing bij de cliënt. Als reden werd de onvolwassen beheersomgeving aangegeven of dat vanwege efficiëntie gekozen is voor andere assurance-werkzaamheden.

Diepgang en efficiëntie zijn een uitdaging. De assurance-teams geven aan te worstelen met de vraag hoe ver zij moeten gaan voor een beperkte mate van zekerheid, en welke combinatie van werk-zaamheden de meest efficiënte en effectieve assurance-aanpak oplevert. Het was echter lastig voor de teams om deze worsteling concreet te maken. De onderzochte dossiers lieten slechts beperkt voorbeelden en afwegingen zien. Doordat (assurance bij) vergelijken-de cijfers veelal ontbreekt, kiezen teams voor een gegevensgerichte aanpak van deelwaarnemingen, heruitvoering van berekeningen en aansluitingen met onderliggende documentatie. Wij zien verschillen in de diepgang waarmee deze werkzaamheden worden uitgevoerd. Sommige teams sluiten voor de duurzaamheidverslaggeving gebruikte emissiefactoren aan met de gebruikte bron van de cliënt. Terwijl andere teams ook de redelijkheid van de gebruikte emissiefactoren beoor-delen in het licht van alternatieve bronnen. Ook zien wij dat teams bij het bepalen van de populaties voor deelwaarnemingen veelal rekening houden met het feit dat verschillende rekenmethodes zijn gebruikt. Afstemming met collega's en ondersteuning vanuit de accountants-organisatie helpen om de diepgang te bepalen.

Een CSRD-opdracht bij een onderneming met groepsonderdelen vraagt om aanvullende overwegingen. Een accountant van een onderneming met groepsonderdelen bepaalt een aanpak voor de planning en de uitvoering van de assurance-werkzaamheden. Dit om te kunnen inspelen op de overwogen risico's op een afwijking van materieel belang in de duurzaamheidsverslaggeving van de groep. De groepsaccountant kan hierbij gebruikmaken van werkzaamheden van de accountant van het groepsonderdeel. Of dit effectief is, hangt af van de omgeving en omstandigheden van de cliënt. In situaties waar cliënten decentraal georganiseerd zijn en interne processen verschillen tussen groepsonderdelen, kan het gepast zijn om gebruik te maken van accountants van groepsonderdelen. In ons onderzoek hebben we dat gezien in één CSRD-opdracht. In andere CSRD-opdrachten heeft de de groepsaccountant de werkzaamheden uitgevoerd - onder andere de locatiebezoeken.

Ter inspiratie: de inzet van accountants van groepsonderdelen voor de uitvoering van specifieke werkzaamheden

Voor een internationale groep heeft de groepsaccountant instructies gegeven aan de accountant van het groepsonderdeel voor de uitvoering van specifieke werkzaamheden. De groepsaccountant heeft vastgesteld dat het assurance-team van het groepsonderdeel beschikte over de benodigde duurzaamheidsaccreditaties, aangevuld met een trainingsprogramma met relevante CSRD- en ESRS-elementen. De groepsaccountant heeft specifieke instructies gegeven voor de uitvoering van de werkzaamheden. Ook is er onder meer in tweewekelijkse sessies gezamenlijk gewerkt aan de beoordeling van een consistente toepassing van de ESRS-vereisten binnen de groep. Het groepsteam heeft geregeld de locatie bezocht. Dit om ter plaatse af te stemmen en de uitgevoerde werkzaamheden te beoordelen.

De schattingselementen binnen E1-6 (bruto scope 1, 2, 3 en totale GHG-emissies) worden op verschillende manieren benaderd en beoordeeld. De schattingen binnen E1-6 zien onder meer op de uitwerking van de methode die de cliënt hanteert (zoals de *spend*-methode), op het bepalen van emissiefactoren, omrekenfactoren en extrapolatie. Wij zien verschillende manieren waarop de assurance-teams de redelijkheid en consistente toepassing van deze schattingselementen beoordelen. De ESRS geeft aan de rapporterende ondernemingen veel vrijheid om schattingen te bepalen. Het vraagt van de accountants een professioneel-kritische houding om te komen tot voldoende en geschikte assurance-informatie over de schattingen die mogelijk specifiek zijn voor de betreffende cliënt.

Kwalitatieve toelichtingen worden vaak integraal beoordeeld. Alle assurance-teams maken aansluiting met de verplichte ESRS-rapportage-vereisten ('staat alles erin?'). Daarnaast wordt onderliggende documentatie beoordeeld ('klopt het wat er staat?'). Ook wordt bepaald of er sprake is van een evenwichtig beeld van het verslag als geheel. Wij zien verschillen in de afwegingen die de assurance-teams maken en in de mate van vastlegging van deze beoordeling.

Ter inspiratie: de audit-trail maakt afwegingen van het assurance-team inzichtelijk

Een assurance-team heeft in het dossier een overzicht opgenomen met alle kwalitatieve toelichtingen. Deze zijn door het team beoordeeld. Vervolgens is expliciet vastgelegd welke vragen zij aan de cliënt heeft gesteld, welke reactie met onderliggende stukken de cliënt daarop heeft gegeven en op grond van welke overwegingen zij tot de conclusie is gekomen dat de discussiepunten zijn opgelost. Dit helpt het assurance-team te verantwoorden dat voldoende en geschikte assurance-informatie is verkregen.

Het is belangrijk om door de bomen het bos te blijven zien. De verantwoordelijk accountants benoemen vaak het belang van het verkrijgen van een 'helikopterview'. Dit doen zij onder andere via 'stand-back-sessies' of het maken van samenvattende memo's, zoals een memo over de beoordeling van het evenwichtige beeld van de kwalitatieve toelichtingen in het duurzaamheidsverslag. Wij vinden dit goede uitingen van partnerbetrokkenheid.

5.2 Het eerste jaar vraagt om meer assurance-werkzaamheden ('eerstejaars-effect')

De assurance-teams geven aan dat het eerste jaar CSRD-assurance vraagt om aanvullende en meer uitgebreide werkzaamheden. Voor de eerste golf van ondernemingen was het de eerste keer dat zij een duurzaamheidsverslag volgens de ESRS opstelden. Daarmee waren het voor de teams ook eerstejaars CSRD-opdrachten. Er kon dus weinig of geen gebruik worden gemaakt van ervaringen uit voorgaande jaren. Wij zien de impact van dit 'eerstejaars-effect' voornamelijk terugkomen bij deze punten:

- De teams zijn over het algemeen opgebouwd met meer seniormedewerkers. De materie is nieuw voor iedereen. Er is nog veel interpretatie, professionele oordeelsvorming en ervaring nodig om tijdens de opdracht beslissingen te maken.
- De totstandkoming en beoordeling van de DMA vereisen het eerste jaar veel tijd en aandacht. Waarschijnlijk kost dat in de volgende jaren minder tijd, tenzij er grote veranderingen zijn bij de onderneming en haar omgeving.

- Er wordt veel tijd besteed aan het verwerven van inzicht in de cliënt en haar omgeving, de interne beheersomgeving en het rapportage- en dataproces. In de volgende jaren kan hierop worden voortgebouwd.
- Extra verificatie van de risico-inschatting dat bepaalde aspecten, zoals specifieke onderwerpen of locaties, terecht niet-materieel zijn voor het verslag. Een voorbeeld is het beoordelen of een bepaalde scope-3-emissie-categorie terecht ontbreekt.
- Door het gebrek aan (assurance bij) historische data is het lastig om een robuuste verwachting voor een cijferanalyse op te stellen. Die zijn daarom in het eerste jaar minder vaak uitgevoerd, of minder effectief geweest. In plaats daarvan zijn vaak deelwaarnemingen uitgevoerd.
- De kwalitatieve toelichtingen zijn nieuw in het eerste jaar. In de volgende jaren ziet de beoordeling vooral op aanpassingen en verwerking van ontwikkelingen.

Bijlage: verantwoording

Deze bijlage beschrijft in het kort het doel, de onderzoeksopzet en de beperkingen van het verkennend onderzoek.

Doel

Ons onderzoeksdoel was om op het niveau van het stelsel van kwaliteitsbeheersing en de dossiers inzicht te krijgen in hoe de zes OOB-accountantsorganisaties de kwaliteit van CSRD-assurance bij deze eerste CSRD-verslaggeving beheersen. Dit is extra belangrijk, omdat er sprake is van een eerste jaar CSRD-assurance. Met deze publicatie willen wij onze observaties daarover delen en inspiratie-voorbeelden benoemen die kunnen bijdragen aan het beheersen van de kwaliteit van CSRD-assurance, zodat de accountancysector daar als geheel van kan leren en zich op dit gebied verder kan ontwikkelen.

Onderzoeksopzet

Wij hebben in 2025 een verkennend onderzoek gedaan om inzicht te krijgen in de wijze waarop de zes OOB-accountantsorganisaties (BDO, Deloitte, EY, Forvis Mazars, KPMG en PwC) hun stelsel van kwaliteits-beheersing voor CSRD-assurance hebben ontwikkeld. Ook hebben wij individuele CSRD-opdrachten betrokken. Dit om te zien hoe het stelsel van kwaliteitsbeheersing uitwerkt in de dossiers en om inzicht te verkrijgen in de uitgevoerde werkzaamheden.

Het onderzoek naar het stelsel van kwaliteitsbeheersing bestond uit een vragenlijst, inclusief een verzoek om relevante documenten en een interview met de accountantsorganisatie. Hierbij zijn verschillende elementen aan de orde gekomen, zoals de algemene opbouw van het stelsel, de CEAC-procedures, waarborgen van vakbekwaamheid van de assurance-teams, de inzet van kwaliteitswaarborgen en de methodologie met de werkprogramma's.

Ten behoeve van het dossieronderzoek zijn in totaal tien CSRD-opdrachten geselecteerd. Wij hebben in de eerste plaats inzicht verkregen in de werkzaamheden die zijn uitgevoerd in de plannings-fase ten aanzien van de DMA, de IRO's, de bepaling van de assurance-materialiteit en de risico-inschatting. Vervolgens hebben wij in de uitvoeringsfase inzicht verkregen in de aard en de diepgang van de werkzaamheden die zijn uitgevoerd op ESRS-onderwerp E1-6 (bruto scope 1, 2, 3 en totale GHG-emissies). Ook hebben wij inzicht verkregen in de beoordeling van de tekstclaims. De uitvoering van de werkzaamheden hebben wij in de vorm van een interview besproken met de assurance-teams.

Beperkingen van het onderzoek

Door de manier waarop het onderzoek is uitgevoerd, bestaan er beperkingen. De AFM baseert haar observaties op de uitgevoerde interviews en de aangeleverde documenten per onderdeel van het onderzoek. Enkele accountantsorganisaties hebben vooraf een afschrift van de dossiers verstrekt. De verstrekte dossiers hebben wij niet integraal onderzocht. Andere accountantsorganisaties hebben ter plaatse inzage, dan wel een toelichting, op de dossiers gegeven. Het onderzoek geeft geen oordeel over de vraag of de accountants-organisaties bij de door hen beoordeelde duurzaamheidsverslagen een passend assurance-rapport hebben afgegeven, noch hebben wij vastgesteld of de accountants voldoende en geschikte assurance-informatie hebben verkregen om hun conclusie te onderbouwen. Daarnaast hebben wij niet beoordeeld of het stelsel van kwaliteits-beheersing voldoet aan relevante wet- en regelgeving.